

Machová, Barbora

Slavnosti a lidová víra v Makedonii

Porta Balkanica. 2015, vol. 7, iss. 1, pp. [27]-38

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135419>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SLAVNOSTI A LIDOVÁ VÍRA V MAKEDONII

Barbora Machová

Překládaný příspěvek shrnuje několik poznatků z terénního výzkumu v regionu Poreče v severozápadní Makedonii*, konkrétně z vesnice Bitovo. Bitovo leží v nadmořské výšce 1200 m. n. m. v opštině Makedonski Brod, která patří mezi správní jednotky s nejmenší hustotou zalidnění v Makedonii a bývá řazena mezi takzvanou vnitřní periferii, zaostalé rurální regiony. V roce 2011 v obci žilo 43 stálých obyvatel. Všichni obyvatelé vyznávají pravoslavné křesťanství a hovoří makedonsky, s výjimkou jedné katolické Albánky, která se sem přivdala v roce 2007. Zdejší muži se živí prací v lese, chovem ovcí nebo jako profesionální řidiči, ženy se věnují především samozásobitelskému zemědělství; starají se o malá hospodářství čítající několik kusů dobytka a zeleninové zahrady.

Slavnosti a svátky, které vnímám jako projev individuální a skupinové identity, jsou důležitou složkou každodenní kultury. Spolu s Henrim Lefebvrem zastávám názor, že svátky se od každodenního života liší pouze v míře konkrétních jevů, které se postupně akumulovaly během každodenního života a skrze něj: velké sváteční hostiny vedle každodenního skromného jídelníčku nebo koncentrované veselí, tanec a hudba v den slavnosti (Lefebvre 1991: 202).

V současnosti jsou některé festivity jednou z mála aktivit, které členové určitých skupin, například rodáků z jedné vesnice, vykonávají společně; proto považují jejich integrační funkci za klíčovou. V kontextu příprav, očekávání, společenských závazků a realizace však plní svátky řadu dalších funkcí; jsou zábavou, zpestřením v koloběhu každodenních prací a zajišťují lidem kontinuitu, ukotvení v rámci pravidelně se opakujících událostí. Lidé podle výročních svátků dělili svůj čas (srov. Burke 2005: 194). Na Balkáně byly důležitými přelomy svatý Jiří (6. 5.) a svatý Dimitr (8. 11.): dělily zemědělský rok na letní a zimní období. Slavnosti a rituály odrážejí vnímání a prožívání světa (srov.

Karlova 2013:13–21) nebo mohou být interpretovány jako zpřítomňování mytického času v rámci světového řádu (Eliade 1993).

Festivity jsou úzce propojeny s lidovou vírou a oficiálním náboženstvím, v případě Bitova s pravoslavným křesťanstvím. Přestože sociologické výzkumy z devadesátých let 20. století ukázaly, že v Makedonii má náboženství větší vliv na každodenní život muslimských etnik než křesťanů (Taševa 1998: 97), bylo také zjištěno, že velkou roli v identitě jednotlivce hrají právě svátky, které slaví všichni – tedy i ti, kteří o sobě prohlašují, že jsou nevěřící (Taševa 1998: 107). O přítomnosti náboženství v každodenním životě a jeho významu hovoří také fakt, že makedonští křesťané i muslimové výrazně finančně přispívají na výstavbu nových náboženských objektů – kostelů, klášterů, mešit, společných jídelen (Taševa 1998: 110).

Lidová víra

V současné duchovní kultuře v Makedonii nalezneme řadu projevů lidové víry. V tradiční rurální kultuře Balkánu je znatelná velká míra kontinu-

ity, kulturní jevy společné pro všechny obyvatele Balkánu a také výrazný „pohansko-křesťansko-islámský“ synkretismus. Na Balkáně se tento pojem užívá především pro mísení prvků křesťanství a islámu, ke kterému zde docházelo od příchodu Osmanů, tedy od 14. století. Sociokulturní antropolog Robert Redfield považuje paralelní existenci různých náboženských a myšlenkových směrů v jedné společnosti za přirozenou. Redfield tyto směry nazývá malé a velké tradice. Například víra v uhranutí, která je běžná v celé středozemní oblasti, přináleží k takzvané „malé“ tradici, kterou nepodporuje ani jedna z „velkých“ tradic v regionu; křesťanství ani islám (Eriksen 2008: 259). Víra v čarodějnictví, rozličné magické praktiky či nadpřirozená vysvětlení nešťastných událostí existuje na Balkáně vedle oficiálních doktrín pravoslavné církve nebo islámu přes zřejmý vzájemný odpor po staletí a je velmi rozšířená i v současnosti. Možným důvodem pro to, že se na Balkáně až do současnosti zachovala například již zmiňovaná víra v uhranutí nebo víra v léčivou moc magických praktik, je skutečnost, že pravoslavné a později islámské prostředí bylo k předkřesťanským praktikám a obyčejové tradici tolerantnější než katolická církev. Dalším projevem lidové víry je kult předků, manismus, jehož pozůstatky dnes můžeme identifikovat ve vzpomínkových hostinách pořádaných na hrobech. Funkce kultu předků v utvrzování stávajících společenských pořádků byla podle rakouského historika Karla Kasera typická pro patriarchální společnosti (Todorova 2010: 295). Dnes se již nejedná o vědomý kult předků, ale zachovala se tradice podávání jídla při pohřbech, o dušičkách (*zadušnica*), které jsou v Makedonii třikrát do roka, a některých svátcích: jídlo konzumují návštěvníci hřbitova („za duši mrtvého, za dušata“) a symbolicky také zemřelí. Na hrobech se kromě jídla nechávají také peníze, cigarety, za-

Dražba darů kostelu, leden 2013

palují se svíčky („aby se měl mrtvý na onom světě dobře, aby viděl na cestu“).¹ Tyto předkřesťanské kultury, projevy lidové víry, mají opět synkretickou podobu, která se formovala vlivem kontaktů různých etnik a kultur na území dnešního Balkánu – Illyrů, Thráků, Řeků, Slovanů (Todorova 2010: 295).

Víra v uhranutí byla obvyklá také Bitovu a její pozůstatky je možné vysledovat i v současnosti. Ochrana před magickými praktikami, ale i neúmyslným uhranutím, uřknutím zlyma očima (*loši oči*), byla v minulosti každodenní starostí vesničanů. Obětí uhranutí byl nejčastěji dobytek (dojná kráva, ovce) a malé děti. Následující výpověď ukazuje nejen víru v uhranutí, ale i potřebu dodržování normativního chování, aby se předešlo neúmyslnému poškození dobytka.

„To bylo ještě před svatbou. Šla jsem prodat krávu na trh (pazar) do Gostivaru. Kráva byla úplně zdravá, ale potkala jsem člověka se zlyma očima a kráva začala kulhat. Na trhu jsem ji nemohla prodat, pak utekla a plavala ve Vardaru. Když jsme se vrátili domů, byla v pořádku. Proдали jsme ji až další rok. To bylo tak, ten člověk, co mně potkal, nepozdravil, neřekl „ve zdraví“ (so zdravje), ani „šťastnou cestu“ (srekjen pat). To se vždycky musí říct, když jdeš na pazar.“²

Jak ukazuje zápis z terénního deníku, uřknutí zlyma očima mohlo být i vysvětlením úmrtí dítěte.

„Bogica vypráví, jak jí zemřela první dcera, ve věku 4 měsíců. Bylo to rok po svatbě, v roce 1985. Tehdy žili na samotě v Leskojci, 3 km od Bitova. Byl Petrovden, pouť, všude spousta lidí, doma přijímali hosty. Přišel také jeden dečník, člověk se zlyma očima, který může uhranout dítě (dete). Sám není zlý, má jen zlé oči (loši oči). Byl z vedlejší vesnice a přespal u nich. Večer bylo dítě zdravé, spokojeně si broukalo, Bogica ho kojila a tchýně houpala v kolébce. V noci se probudilo a začalo plakat. Bogica mu dala pít, usnulo, a ráno už se neprobudilo. Mělo pěnu u úst a bylo mrtvé. Někdo řekl, že to způsobil ten host – zlyma očima. Host, dečník, odešel ještě v noci a nic neřekl, ani se nerozloučil. Hledali ho, volali po lese, nikde ho nemohli najít. Byl ze sousední vsi, z Botuše. Kdyby ho našli, plivnul by na dítě a jeho slina by dítěti vrátila život. Bohužel ho nenašli, tak dítě zemřelo.“³

¹ Rozhovor s B. J. (žena, 1963), 15. 11. 2011, Bitovo.

² Rozhovor s D. P. (žena, 1947), 15. 8. 2013, Bitovo.

³ Vlastní terénní deník, 16. 11. 2011, Bitovo.

Léčení uhranutého dobytka nebo dětí měly na starosti některé ženy, které to „uměly“. Stejně tak úmyslné čarování, které působilo například ztrátu mléka u dobytka nebo úmrtí v rodině, bylo záležitostí žen. Muži naopak působili svými „zlýma očima“ nevědomky, bez zlého úmyslu.

Slavnosti v socialismu a v devadesátých letech 20. století

Pro pochopení dnešní podoby festivit je třeba zmínit jejich vývoj v období socialismu. Není novým zjištěním, že socialistická zřízení chtěla socialismus povýšit na nové náboženství a nahradit stávající, pravoslavné křesťanství a islám. Náboženské projevy byly v Jugoslávii státem potírány. V archivu v Prilepu jsem našla několik záznamů o potrestaných členech opštinských a místních národních výborů v Bitovu a několika sousedních vesnicích, kteří na přelomu čtyřicátých a padesátých let proti vůli stranických organizací chodili do kostela zapalovat svíce, křtili své děti a nechávali se oddávat popem v kostele. Některé prameny ukázaly i motivace vesničanů k takovému jednání.**

Přirozenou reakcí na tuto politiku byl přesun posvátných úkonů z veřejné do soukromé sféry. Tato privatizace sakrálna byla doprovázena nutnou redukcí projevů náboženského života; jednotlivé náboženské rituály se zjednodušovaly. Tento proces podporoval globální proces modernizace; zdaleka se netýkal jen socialistických zemí. Německý sociolog Thomas Luckmann ukázal, že sekularizace evropské společnosti neznamená úpadek víry, ale její přesun: víra a náboženské rituály nezanikaly, pouze se přesouvaly z veřejné do soukromé sféry, privatizovaly se (Halík 2003: 135). V současné době je velmi rozšířená spontánní religiozita; lidé odmítají institucionální formy náboženství. Společnost nebyla slovy Tomáše Halíka odnáboženštěna, ale pouze odcírkevněna (Halík 2003: 138).

V devadesátých letech 20. století došlo po celé Jugoslávii, podobně jako v jiných postsocialistických státech, k boomeru spontánního zájmu o náboženské rituály a tradiční církevní slavnosti. Zaznamenáváme masovou účast na velikonočních a vánočních bohoslužbách, na poutích a procesích pořádaných ve svátek významných křesťanských světců, okázalé slavení islámských svátků, rekonstrukce starých a stavby nových kostelů (*crkva*) a kaplí (*crkviče*, *paraklis*), mešit (*džamija*), zakládání nových klášterů (*manastir*). Kaple a kostely se často stavěly na základě prorockých snů, které lidem ukázaly konkrétní místo, kde má nový svatostánek stát. Stavby financovaly především veřejné sbírky a soukromé osoby. Konání na základě prorockých snů bylo obvyklé i za socialismu; například kaple svatého Petra byla na posvátném místě nad Bitovem postavena na konci šedesátých let.

„Kapličku svatého Petra postavil Tode Pavloski. Jeho žena byla moc nemocná a jemu se zdálo, že když nechá postavit kapličku, jeho žena se uzdraví. Tak ji postavil a jeho žena se uzdravila. Na dveřích tehdy nebyl zámek, ale mojí babičce Lence se zdálo, že by ho tam měla nechat udělat. Nechala ho udělat a je tu dodnes.“⁴

⁴ Rozhovor s I. J. (žena, 1997), 8. 7. 2012, Bitovo.

Úvodní fotografie:

Kříž, hlavní rituální předmět v oslavě svátku Vodici (leden 2013)

* Označení Makedonie užívám pro republiku Makedonii (FYROM).

** *Trest Bogatinovi Filiposkému z Bitova za to, že šel do kostela a křižoval se. Na svoji obranu uvedl: „Byl jsem našťvaný kvůli dani, a proto jsem šel do kostela.“* AMP, Fond 5.422.3. Sobranija na mesnite komiteti (partijni organizaciji) v selata na opština Makedonski Brod (1948–1952), fol. 614, 287, 291, 448.

Mgr. Barbora Machová (1985)

Vystudovala etnologii a bulharistiku, v současnosti je doktorandkou na Ústavu evropské etnologie FF MU. Věnuje se výzkumu současné a tradiční kultury Bulharska a Makedonie.

V devadesátých letech se na Balkáně obnovovaly starší dřívě praktikované svátky, ale objevila se i řada zcela nových festivit, například vesnických hodů a poutí, jejichž význam vykládají balkánští etnologové pomocí konceptu vynalezené tradice britských historiků Erica Hobsbawma a Terence Rangera (Hobsbawm – Ranger 1983). Tento koncept zahrnuje takové jevy a fenomény, které jsou relativně nové, ale jsou prezentovány jako tradiční a prastaré; některé tradice tedy nejsou „původní“, ale vymyšlené, vynalezené a tím pádem nepravé. Argumentaci Hobsbawma a Rangera komentoval sociolog Anthony Giddens, podle něhož jsou vlastně všechny tradice vymyšlené (Giddens 2000: 55–56). Žádná tradiční společenství nebyla tak zcela tradiční, a tak byly tradice a obyčejy vymyšleny neustále a z rozmanitých důvodů; neměli bychom se domnívat, že vědomou konstrukci tradice lze nalézt pouze v moderním období. Tradice se časem vyvíjejí, ale mohou být také náhle vyměněny nebo přeměněny; jsou vynalézány a znovu vynalézány. Tradice je živá i v moderním světě, ale prochází řadou změn. Představa, že tradice odolávají změnám, je mýtus. Některé tradice se zbavují svého původního obsahu a jsou komercializované, stávají se kulturním dědictvím nebo prodejním artiklem (Giddens 2000: 55–56), jako je tomu například u folklorismu. Tradici vnímám nejen jako kontinuitu a *důkaz vztahu k minulosti a přetrvávání minulosti v současnosti* (Tyllner 2011: 98), ale především v normativním a hodnotovém smyslu; z aktérského hlediska je nejdůležitější, že tradici je třeba respektovat a dodržovat.

Přes velký zájem o různé církevní rituály se však lidé velmi málo orientovali v kanonickém náboženství; jejich víra byla spontánní a vykazovala vysokou míru synkretismu; kombinovala projevy náboženské víry s vírou lidovou, tedy například chození do kostela a modlitby s magickými úkony a vírou v nadpřirozeno. O individuálním synkretismu v současné makedonské společnosti svědčí velká popularita lidových léčitelů, věštkyň nebo například věštění z kávové sedliny. Kořeny tohoto druhu věštby je možné vysledovat v období osmanské říše a souvisí s pitím turecké kávy, která se připravuje v džezvě. V současnosti je tato praktika rozšířená po celé Makedonii; způsoby výkladu se může naučit každý od známých, z televize nebo z časopisů, přesto byly některé osoby vnímány jako výjimečně talentované a „předurčené“ k tomuto typu věštění (v Bitovu to byla šedesátiletá matka pěti dětí).

Slavnosti v Bitovu

Následující text analyzuje podobu a funkci tří festivit, které se v Bitovu slavily každý rok ve stejnou dobu a které samotní vesničané považovali za jedny z nejdůležitějších událostí v roce. V analýze sleduji kromě konkrétní podoby význam svátků pro formování a udržování individuální a skupinové identity vesničanů, jejich příbuzných a rodáků, kteří se v minulosti odstěhovali z vesnice za prací a v tyto svátky do Bitova jezdili a slavili je společně s vesničany. Nejprve se podrobně zaměřím na čtyřdenní slavnost v Makedonii nazývanou *Vodici*, Zjevení Páně, Epifanie, která se v Bitovu slaví od 17. do 20. ledna, poté se budu přehledově věnovat svátkům *selska slava*, vesnické pouti, která v Bitovu připadá na svatého Petra, *Petrovden*, 12. července, a *kukjna slava*, svátku domácího patrona, kterou v Bitovu slaví na svatého Mikuláše, *Sveti Nikola*, 19. prosince, a svatého Jiřího zimního, *Sveti Gjorgija zimnen*, 9. prosince.

Vodici

Svátek *Vodici* se v pravoslavném prostředí v Makedonii slaví 19. a 20. ledna podle juliánského kalendáře; v gregoriánském kalendáři mu odpovídá Zjevení Páně, Tři králové 6. ledna. Zatímco v katolické církvi v neděli po tomto svátku následuje svátek Křtu Páně, v pravoslavné církvi tyto dva svátky splývají. Epifanie jako nejstarší křesťanský svátek zdůrazňují symboliku křtu jako klíčového momentu nového náboženství; v počátcích křesťanství se překrýval s Narozením Páně. Den po Zjevení Páně se v pravoslaví slaví svatý Jan Křtitel (7., respektive 20. ledna).

Den Zjevení Páně měl v lidové víře v Makedonii velmi důležité postavení. Tímto dnem se uzavíralo nebezpečné a nečisté období, které trvalo od Narození Páně; 12 dní mezi narozením Krista a jeho pokřtěním, nazvané v makedonštině *nekrsteni denovi*, nekřtěné dny (Kitevski 2013: 66). V lidové kultuře se věřilo – a v rurálním prostředí stále věří – že v tomto období obcházejí zlé síly a démoni. Bylo považováno za nejnebezpečnější v roce, a to především pro děti, nekřtěňátka a ženy v šestinedělí. Těchto dvanáct dní provázela řada praktik ochranné magie a zákazů, které se dodržují i v současném Bitovu, jako například zákaz jedení vlašských ořechů („*Pokud sníš během těchto dní ořech, budeš mít po celém těle boláky*“)⁵. V minulosti byly zakázány ženské práce – předení a šití, těžké domácí práce a práce mimo domov, migrace za prací (Obremb-

⁵ Rozhovor s B. J. (Žena, 1963), 15. 1. 2013, Bitovo.

ski 2001: 235). Do tohoto období spadala řada obchůzkových obyčejů, kdy skupiny maskovaných mužů obcházely domy ve vesnici a tancem, zařikáním a modlitbami symbolicky vyháněly zlé síly (Kitevski 2013: 66–68). V Bitovu (a podle literatury i jinde) se věří, že v tyto dny je uzamčená voda; jako ochranný prvek se na studny a vodovodní kohoutky připevňují mince na červené nitce a snítka bazalky. Bazalka (*bosilek*) hraje důležitou roli také v rituálech vykonávaných přímo na svátek Vodici.

V konkrétních rituálech je oddělený mužský a ženský prvek. Například na den Zjevení Páně se koupají nebo kropí svčenenou vodou výhradně muži, tento den se také lidově označuje jako „mužské Vodici“ (*maški Vodici*), zatímco na druhý den, svátek svatého Jana Křtitele, se kropí svčenenou vodou ženy („ženské Vodici“, *ženski Vodici*). V lidové víře hraje ústřední roli prosperitní a profylaktická magie – rituální úkony, zařikání a vinše „pro zdraví“, obřadní předměty.

Tento svátek se v Makedonii na počátku 21. století slavil dvěma způsoby. První podoba oslav je všeobecně rozšířená po celé Makedonii, v městském i vesnickém prostředí, a spočívá v masových bohoslužbách u vodních toků, nádrží nebo jezer, kdy kněz po bohoslužbě, kdy vysvětlí vodu, vhodí do vody kříž a muži a chlapci jej vytahují. V současnosti je tento svátek široce oblíbený a populární; organizují ho města, vesnice nebo kulturní sdružení. Ten, komu se podaří kříž vylovit, získá kromě prestiže a osobního požehnání od kněze také hodnotnou cenu, například televizi.

Druhá podoba svátku, kterou jsem měla možnost pozorovat v roce 2013 v Bitovu, je úzce spjata s původním lokálním společenstvím a příbuzenskými vztahy v něm. Výroční obyčej Vodici má v některých oblastech Makedonie v rurálním prostředí také příbuzenský kontext. Podobně jako v Bitovu se tento svátek slaví i v jiných vesnicích v Poreče. Z aktéřského hlediska se jedná o jednu z nejdůležitějších událostí v roce a do vesnice se sjíždějí rodáci a jejich potomci, aby slavili společně s vesničany.⁶

Řada zvykoslovných úkonů, ze kterých se tento složitý obřadní komplex skládá, je spojena s původní širší příbuzenskou skupinou, *maalem*. *Maalo*⁷ je jednou ze základních jednotek uspořádání tradiční rurální společnosti v Makedonii. Pojem

maalo obsahuje příbuzenské i sídelní hledisko. Jedná se o skupinu lidí, kteří zachovávají vědomí společného původu z jednoho předka, původně patrilineárně spřízněných, kteří ve většině případů bydlí blízko sebe, v jednom sousedství (v minulosti osídlovali jednu část vesnice), a kteří nesou jméno podle společného předka (například *Ivanovci*, *Ivanovsko maalo* podle Ivana). Helena Bočková termín překládá jako „osada rodového původu“ (Bočková 2010: 778–779). V kontextu Bitova považují za primární příbuzenské hledisko, proto užívám raději překladu „příbuzenská skupina“. V současné makedonštině se však tento termín užívá častěji v sídelním smyslu, a to především v městském prostředí; čtvrt ve městě, sousedství, osada na vesnici (romská osada, *cigansko maalo*; horní osada/konec, *gorno maalo* apod.).⁸

V rámci *maala* se udržovalo mnoho přesně vymezených vazeb duchovního a materiálního charakteru, například slavení společného domácího patrona, společné příjmení, účast na svatebních obřadech, výpomoc při stavbě domu a hospodářských pracích, exogamie, společná část hřbitova, pozemky vedle sebe, společný majetek – louky, lesy, vodní zdroje, ovocné stromy, mlýny, valchy (Bočková 2010: 778). Vazby duchovního charakteru se v Bitovu udržely dodnes: jednotlivá *maala* slaví svátek stejného domácího patrona, společně vykonávají některé rituální činnosti ve výroční svátky, pohřbívají své zemřelé ve vymezených částech hřbitova nebo respektují předepsaný zasedací pořádek podle příslušnosti k *maalu* při dušičkových hostinách na hřbitově. Materiální a některé sociální aspekty této skupinové soudržnosti naopak spolu s modernizací vesnického hospodaření a velkými demografickými změnami vymizely; *maala* nevlastní žádný společný majetek a sousedská výpomoc v rámci vesnice se uplatňuje více na základě vzájemných sympatií a společných zájmů, než blízkého příbuzenství nebo příslušnosti k *maalu*.

Muži zůstávali příslušníky *maala* po celý život, ženy se po svatbě stávaly patrilineárně i patrilokálně součástí *maala* muže. Výjimku tvořil *domazet* – muž, který se přiznil do rodiny ženy, kde byl přijat za syna. K matrilineárním a matrilokálním sňatkům docházelo na Balkáně ve výjimečných případech: pokud nebyl v rodině syn či po válkách nebo epidemiích (Bočková 2010: 777). Nebyl považován

⁶ Za jeden z nejdůležitějších svátků pro obyvatele Poreče označil Vodici (vedle svátku svatého Jiří, *Gjurjovden*) také ve 30. letech 20. století polský antropolog Józef Obrębski (Obrębski 2001: 236).

⁷ Srov. například v bulharštině *machala* (Sanders 1949: 230).

⁸ Toto chápání pojmu zaznamenal ve 30. a 40. letech v Bulharsku Irwin Sanders, který pojmu *machala* podřazuje sídelní pojem *sásedstvo*, sousedství – jedna *machala* se může skládat z více sousedství (Sanders 1949: 234).

Kostel svatého Mikuláše,
leden 2013

za rovnocenného, protože byl podřízen tchánovi a protože se stal členem ženina *maala*. Nízký status má *domazet* i v současném Bitovu,⁹ přestože již došlo k porušení tradičních modelů, zejména matri-linearit; muž zůstává součástí svého *maala* i poté, co se z vesnice odstěhuje a žije s rodiči ženy. V Bitovu v současnosti žijí nebo s vesnicí udržují kontakt jako vysídlení rodáci příslušníci osmi *maal*.

Ústředním pojmem rituálů vykonávaných ve svátek Vodici je *krst*, kříž, který znamená nejen fyzický obřadní předmět (kovový nebo plastový křížek), ale také skupinu (*on je z našeho kříže*). Kříž je nejdůležitějším obřadním předmětem a každá skupina jej pečlivě opatruje. Téměř každá skupina tvrdila, že její kříž je v obci nejstarší; považovali za prestižní, aby byl jejich kříž ve srovnání s ostatními starý a původní. Nejednalo se přitom o samotný předmět, který mohl být nový, plastový, ale existenci skupiny kříže.

Skupiny kříže se formují právě na základě *maal*. Každé *maalo* má svůj kříž a je zároveň skupinou kříže, s výjimkou Ivanovců, Sokolevců, Petrevců a Stamevců, kteří podle tradice pocházeli z jednoho rodu a formovali tedy jeden *krst*. Další kříže v Bitovu byly tanuševecký, iliovecký a gečevský. Kříž

⁹ „Kdo je černější než havran? Domazet. Havran, když někam letí, tak nakonec doletí, ale domazet nadoletí nikdy, bude létat pořád.“ Rozhovor s N. J. (muž, 1965), 9. 7. 2012, Bitovo. O nízkém statusu domazeta v současnosti hovoří následující příhoda: „V červenci 2012 točím v Bitovu na kameru se záměrem sestříhat film. Jeden vysídlený vesničan a jeho žena v osadě Rupišta nadávají, že nemám točit, že mám jít pryč. Ve vesnici nebydlí, žijí v Prilepu, přijeli sem za mužovými bratry, v jejichž domě pobývají. Když to říkám ostatním vesničánům, Nedelko (vysídlený, asi 1955) říká: Nic si z toho nedělej, nevíšmej si ho, je to domazet, bydlí u rodičů své ženy. Myslí to ve smyslu: je to chudák, neplnohodnotný člověk, nemusíš se tím trápit.“ Vlastní terénní deník, 6. 7. 2012.

osmého *maala*, Kalimanovského, Vodici neslavil, protože rodiny Kalimanovců v Bitovu (dohromady tři) byly rozhádané; jedna rodina odmítla slavit s ostatními dvěma, protože je považovala za alkoholiky a také nepravé Kalimanovce; společný předek těchto dvou rodin byl *domazet*, přiznžený. Nechtěla jim povolit slavení v rámci kalimanovského kříže; další dvě rodiny, aby mohly Vodici slavit, požádaly o začlenění do kříže Iliovců, kteří se v minulosti z obce odstěhovali. Tento případ ilustruje mimořádnou důležitost svátku pro obyvatele vesnice, který může být slaven i v kontextu porušení, respektive upravení tradice.

Návaznost na původní *maalo*, respektive skupinu kříže, nebyla v tomto případě přímá a primární; větší význam měla kontinuita slavení, která mohla být udržena pouze přestupem do jiné skupiny kříže. Současná motivace ke slavení svátku vychází i z osobních příčin, které přímo nesouvisí s příbuzenskou skupinou nebo společenstvím vesnice, ale jsou projevem náboženské identity jednotlivce; informanti uváděli jako důvod slavení zdravotní důvody nebo prorocké sny.¹⁰

Centrální postavou v oslavě svátku je *kum*, kmotr, který zastupuje skupinu kříže a vykonává rituální úkony. *Kum* hraje v kontextu oslav roli zprostředkovatele mezi společenstvím a vyššími silami a zaštiťuje organizaci oslav pro celou skupinu. Každá skupina si každý rok ze svých mužských členů vybírá jednoho *kuma*. Role *kuma* je prestižní, ale také organizačně a finančně náročná. Břemeno příprav a organizace leží na bedrech *kuma*

¹⁰ „Vojče se před lety odstěhoval z Bitova na Prilepsko a přestal slavit Vodici. Jeho synovi (1970) se ale před několika lety zdálo ve snu, že se má ke slavení vrátit, a proto teď se svou ženou každoročně do Bitova jezdí slavit Vodici.“ Vlastní terénní deník, 18. 1. 2013.

a jeho rodiny; mají například na starosti zajištění občerstvení pro mužskou část skupiny.

V roce 2013 probíhaly oslavy svátku Vodici v Bitovu čtyři dny, od 17. do 20. ledna; předcházející den, 16. ledna, byl věnovaný přípravám. Vodici slavily čtyři skupiny kříže. Ze 16 domácností, respektive domů¹¹, slavilo 13 rodin a na čtyřdenní oslavy sem každoročně přijíždělo do svých domů 6 rodin odstěhovaných rodáků. Do rodin vesničanů přijížděli příbuzní z měst. Během výzkumu jsem sledovala přípravy v domě *kuma* největší skupiny kříže, která se skládala z 11 rodin (osm rodin vesničanů a tři rodiny vystěhovaných rodáků z již zmiňovaných čtyř *maal*). Ostatní tři skupiny kříže byly podstatně menší; skládaly se ze dvou až čtyř rodin.

Přípravy probíhaly už 16. ledna. Žena a dcery *kuma* celý den pekly chléb, sladké a slané pečivo, vařily jídlo. Přípravy byly náročné; následující tři dny rodina *kuma* několikrát hostila všechny členy kříže. Celý den se mluvilo především o následujícím svátku Vodici; aby bylo všechno dobře zorganizováno, aby se – slovy aktérů – správně dodržela tradice (*adet*). Postupně se do vesnice začínali sjíždět příbuzní a rodiny rodáků z měst a z ciziny (z Německa).

Kromě přípravy pokrmů a úklidu bylo třeba nachystat kovový kotlík na svěcenou vodu. Každá skupina vlastnila kromě kříže také tento rituální předmět. Hospodyně kotlík vyleštila, uvázala na něj červenou nit a starou minci. Všechny skupiny opatrovaly kříže a kotlíky doma, každoročně u jiného kmotra, jen jedna skupina svůj kotlík nechávala v kostele. Proč tomu tak bylo, vysvětluje vyprávění:

„Kdysi měl člověk jménem Krste velký problém, umíraly mu děti. Vždycky, když se narodilo druhé, to první zemřelo. Nikdy neměl zároveň dvě živé děti. Takhle mu zemřelo asi pět dětí. Když se narodila další dcera, dal jí jméno Stojanka, aby se děti „zastojali“, aby zůstaly. A na kotlík dal vyrýt její jméno [na kotlíku je také letopočet 1941] a nechal ho v kostele. Od té doby musí být kotlík pořád v kostele, taková je tradice. Stojanka a ostatní už tady dávno nebydlí.“¹²

Tato pověst ukazuje kromě zakořeněné lido-vé víry také pozůstatky soudržnosti příbuzenské skupiny; neštěstí, které by nedodržetím tradice mohlo postihnout někoho ze široké skupiny, by se pak vztahovalo na celou tuto skupinu.

¹¹ „Dům“ (*kukja*) jako základní jednotka sociální organizace. Více viz Fatková 2014.

¹² Rozhovor s B. J. (Žena, 1965), 16. 1. 2013, Bitov.

Dne 17. ledna ráno se v domácnosti *kuma* sešli členové všech rodin ze skupiny kříže, muži i ženy. Rodina připravila bohaté pohoštění. Pohoštění bylo otázkou prestiže; bylo třeba ostatní členy skupiny uctít dobrým jídlem a dobře se před nimi prezentovat. Na toto první setkání každá rodina donesla svoji snítku bazalky; snítky se zavázaly do jedné kytice, na kterou se připevnil kříž. Kříž a kytice se zafixovaly obřadně upředěným provazem, který na místě splétaly ženy z kousků koudele, které přinesli zástupci každé rodiny. Symbolicky se tak jednotlivé rodiny kříže spojily v jeden celek. Samotné splétání provázela řada rituálních nařízení a zákazů; člověk například nesměl pod splétaným provazem podejít („*nevyrostl by*“). Tento obřad trval celé dopoledne, hosté jedli a pili, bavili se. Před dvanáctou hodinou se venku sešli všichni čtyři *kumové* z vesnice a odjeli autem společně do centra farnosti, kláštera Sveta Bogorodica v obci Gorni Manastirec vzdáleného asi 35 kilometrů. Do kláštera se v tento den sjeli *kumové* ze všech vesnic z farnosti, asi 100 mužů. Zde jim za poplatek pop vysvětil kytici bazalky a vodu. *Kumové* tu také nakoupili církevní kalendáře, které pak rozdali členům své skupiny. Pop světil podle tradice vodu až po půlnoci, 18. ledna na *Vodokrst*, proto tu pro muže bylo připravené pohoštění a pití.

Na *Vodokrst*, den, kdy se světí voda, platil přísný půst; v pravoslavné tradici zákaz konzumace všech potravin živočišného původu. Podle vyprávění informátorů se tento půst držel v minulosti dokonce i na vojně, na rozdíl od jiných svátků. *Kumové* se do Bitova vrátili 18. ledna brzy ráno. Tento den se opět vařilo a peklo, připravovalo další pohoštění. Večer se mužští zástupci rodin z kříže sešli opět v domácnosti *kuma*. Tady *kum* zahájil svoji obchůzku po vsi; s družinou mužů musel obejít všechny domácnosti svého kříže, kde za pronášení vinšů pomocí svazku bazalky vykropil dům a hospodářská stavení vodou vysvěcenou v klášteře, požehnal všem členům domácnosti a sváteční tabuli, kterou připravila hospodyně. K tabuli musel sám usednout a naporcovat obřadní chléb. Chléb se musel rozdělit mezi všechny členy družiny a domácnosti, každý také musel posedět a pojsít ze společné tabule. Základním pokrmem rituální hostiny byl fazolový guláš (*grav*), nápojem teplá domácí pálenka z ovoce (*greena rakija*). Ženy a dívky doma chystaly občerstvení, děti chodily s mužskými skupinami po vsi; později se přidaly i svobodné dívky.

Následující den, na svátek Zjevení Páně 19. ledna (*Bogojavljenje, maški Vodici*), se muži z celé

vesnice sešli společně před kostelem, kde všem mužům žehnali všichni *kumové*. Na svatého Jana Křtitele 20. ledna (*sveti Jovan Krstitel*) se v Bitovu slavily ženski *Vodici*. V dopoledních hodinách se u kostela sešli téměř všichni obyvatelé vesnice, rodiny rodáků a příbuzní, aby v kostele zapálili svíčku a aby *kumové* požehnali ženám. Ženy rozdávaly smažené koblihy (*tiganici, mekici*) a klobásy (*kolbavčinja*), všichni se vzájemně zdravili a přáli hodně zdraví a úspěšný rok. Za zvuku dud, na které hrál jeden z vysídlených rodáků, *kumové* zatančili kolový tanec (*pravo oro*) třikrát kolem kostela. Ustanovil se zde *kum* na příští rok a proběhla dražba darů kostelu (*crkvino*).

První dva dny se oslavy odehrávaly v rámci skupiny kříže, širší příbuzenské skupiny *maalo*, zatímco další dva dny se jednotlivé skupiny spojily v jeden celek (společenství obyvatel vesnice a rodáků) při oslavách na veřejném prostranství před kostelem.

Vodici jsou složitý obřadní komplex složený z mnoha úkonů s magickou funkcí, které na sebe logicky navazují. Prapůvodní principy lidové víry a funkce rituálu jako procesu obnovy společenského řádu či zprávy o obrazu světa jsou v současnosti méně výrazné; z hlediska aktérů je tento svátek především společenskou událostí a projevem kontinuity, která souvisí s náboženskou identitou jednotlivce a vztahu k předkům. Na jedné straně umožňuje posilování skupinové soudržnosti na úrovni rodina – *maalo* – lokální společenství a společenství rodáků, na druhé straně je platformou pro spojení s vyšší silou a mrtvými předky; dodržení „tradic“ zajišťuje správný chod věcí, řád a zdraví pro celou rodinu, resp. skupinu.

Svátek má pro celé společenství vesnice očistnou funkci; pokud mezi členy jednotlivých skupin, ale také *kumy* navzájem, panovaly spory a neshody, museli se v době oslav usmířit.

Slava

Slava (doslovně svátek) je v makedonském prostředí obyčejně svátek světce, který je patronem jednotlivce, rodiny, komunity nebo církevního objektu (kaple, kostela, kláštera). Existují dvě festivity, které se v Bitovu označují jako *slava*. Prvním typem byla takzvaná vesnická slava (*selska slava*), která připomíná středoevropské posvícení, případně pouť. Jedná se o církevní svátek spojený s lokálním společenstvím, s důrazem na světské prvky (zábava, tanec).¹³ Tato slavnost je vymeze-

¹³ Srov. Kafka 2007: 786–787; Večerková 2007: 781–783.

ná teritoriálně; slaví ji společně všichni vesničané, vysídlení rodáci, příbuzní a obyvatelé okolních vesnic v den patrona kaple svatého Petra, která se nachází nad obcí. Variantou této slavnosti je v Makedonii festivity podobná naší pouti: slavy se konají v kláštrech, v klášterních komplexech mimo sídla nebo u kaplí vzdálených od vesnic a měst. Tyto svátky slaví nespécifikovaná skupina věřících, kterou spojuje vztah k danému místu.

Druhým typem je takzvaná domácí slava (*kukna slava*), svátek domácího světce, patrona rodiny, mytického ochránce původní příbuzenské skupiny. V Bitovu má každá příbuzenská skupina, *maalo*, svého domácího světce.

Z aktérské perspektivy je v současnosti jedním z nejdůležitějších prvků oslav obou svátků *slava* společenský rozměr: přijímání hostů v domácnostech a příprava pohoštění pro ně (*na slavu nesmiš nikoho vyhnat, každý je hostem*).¹⁴ V minulosti – s určitými přesahy i do současnosti – byla posvícení důležitým momentem v utváření vztahů mezi sousedními vesnicemi. Přestože v dnešní době tvoří většinu hostů příbuzní a vysídlení z měst, v minulosti to byli vesničané ze sousedních sídel a samot.

Selska slava Petrovden

Vesnická slava se slaví ve svátek patrona kostela nebo kaple, ochránce vesnického společenství. Tato festivity byla vázaná na stará kultovní místa, často situovaná na vyvýšeném místě nad vesnicí, kde byly později stavěny kaple (*crkviče*). Zaznamenala jsem ústní podání o počátcích festivity v Bitovu:

„Nejdřív k nám přišel jeden světec, někde ze Skop-ska, z kláštera Brzec. Jmenoval se Boris. Přišel nahoru nad vesnici a viděl místo pokryté kamením, kam lidé chodili pálit svíčky, vždycky v pátek. A řekl jim: tohle je svatyně svatého Petra, ochránce vaší vesnice. Opravte to tu a postavte kapli. To bylo někdy před rokem dvanáct [1912], první roky. Ale lidé tehdy neměli možnost kapli postavit, neměli peníze.“¹⁵

Petrovden, svátek svatého Petra 12. července, byl v Bitovu, tak jak jsem měla možnost se ho zúčast-

¹⁴ „Přichází jeden člověk z Volče, známý opilec, je namol opilý a nepřijemný. Vidí mě a nadává mi, říká, že se jde podívat na ty blázný, kteří v Bitovu žijí cizí lidi. Někde prý slyšel, že má Bogica hosty a že jí nic neplatí. Jestli platíme za ubytování a stravu, se ve vesnici a v okolí hodně řešilo, někdo se i přímo ptal, jak to máme s jídelm a jestli platíme. Každý chtěl vědět, jak z našeho pobytu rodina profituje. Bogica ho pozvala dál a dala mu guláš – na slavu musí pohostit všechny, i kdyby byli nepřijemní. Mně se to dotklo, nechci, aby rodinu kvůli mně někdo pomlouval.“ Vlastní terénní deník, 12. 7. 2012.

¹⁵ Rozhovor s B. J. (žena, 1963), 12. 11. 2011, Bitovo.

nit v letech 2012 a 2014, radostnou letní událostí, na kterou se obyvatelé, v první řadě děti a mládež, dlouho těšili. V rámci příprav vesničané jezdili na velké nákupy do města, aby zajistili dostatek potravin pro přípravu jídla pro hosty, někdy nakupovali i nové oblečení. Jeden z vysídlených rodáků, který v Bitovu v letním období pobýval u rodičů a sbíral jalovec a houby na prodej, si z vesničanů dělal legraci: „*Jen jednou v roce se vypraví do města na trh a koupí si něco nového na sebe.*“¹⁶ V celé vesnici panovala sváteční nálada, vesničané uklízeli svá stavení a venkovní prostranství, jednou do roka bílili interiéry svých domů, zametali ulice a sbírali odpadky. Do Bitova se sjela řada vysídlených rodáků a příbuzných. Den před svátkem ženy pekly sváteční chléb (*pogača*), který na Petrovden u kaple světil pop, a připravovaly sváteční pokrmy. Žena, která měla daný měsíc službu v kostele, klepala na klepadlo u kostela, jako v předvečer každého svátku, a přes noc nechala v kostele svítit žárovku. Muži v předvečer svátku nebo na svatého Petra brzo ráno zabíjeli kůzлата; pečené kůzle je jedním z oblíbených svatopetrských pokrmů.

Na samotný Petrovden se činnost většiny obyvatel Bitova soustředila na slavnost: ženy měly na starosti rituální úkony (ranní návštěva hřbitova, zapálení svíce a podání jídla zemřelým, návštěva kaple svatého Petra nad vsí, svěcení *pogači* knězem a podobně) a přípravu jídla pro návštěvy. Jednotlivé úkony bylo třeba rozdělit mezi hospodyně a další ženy v domácnosti, snachu a neprovdané dcery. Muži se orientovali především na sociální kontakt s ostatními vesničany a hosty: od rána seděli v místním obchodě, kde hrála akustická hudební skupina v nástrojovém složení akordeon, klarinet a buben, a klábosili. Někteří muži pomáhali doma ženě obstarat dobytek a připravovat jídlo. Na petrovdenskou slavnost přijeli také lidé z okolních vesnic a další hosté, takže vesnice jednou v roce opravdu ožila a hlavní ulice byla plná lidí. Vysídlení rodáci, příbuzní a známí sem jezdili i v jiné svátky (na *Vodici*, *Duovden* – Svatý Duch, pravoslavné *dušičky*, *zadušnica*; v den domácí slavy), ale Petrovden byl svým zábavním charakterem a dobou konání nejatraktivnější. Do vesnice se sjelo více lidí, než je zde během roku obyvatel.

Dopoledne proběhla krátká bohoslužba u kaple svatého Petra nad vesnicí, kde pop vysvětil obřadní pečivo, víno a pšenici a kde někteří vesničané zasedli ke společné hostině. Knězi za svěcení ob-

řadních chlebů platili přímo vesničané. Kromě pohřbů byl Petrovden jedním z mála dní v roce, kdy do Bitova vesničané kněze zvali. Po návratu do vesnice byl hlavní čas návštěv; vesničany navštěvovali příbuzní, známí a jiní hosté; někdy se vesničané, pokud měli čas, navštěvovali navzájem. To se týkalo především mužů; hospodyně by měly být celý den doma a čekat hosty.

V pozdním odpolední a večer byla hlavním bodem programu taneční zábava, která se konala v centru vesnice, na prostranství za obecní budovou nazývanou *dům (domot)*, kde byl obchod, kte-

Kum žehná obřadní chléb, leden 2013

rý sloužil zároveň jako hostinec a místo schůzek vesničanů, a sklad. Hudební produkci organizoval majitel obchodu; mělo se za to, že je nejbohatší a že má nepsanou povinnost skupinu hudebníků zajistit a zaplatit. Součástí všech veřejně slavených svátků v Bitovu byla také dražba darů kostelu (*crk-vino*), jejíž výtěžek však patřil kostelnímu výboru a byl určený na pokrytí nákladů spojených s provozem a opravami kostela, ne organizaci slavností. Na zábavě se při hudbě ozvučené hudební skupiny (akordeon, klávesy, saxofon, buben) tančilo *pravo oro* a několik dalších kolových tanců. Tancovali především hosté a mladí vesničané, ze starší generace místních nikdo.

Z popisu petrovdenské oslavy vyplývá, že se jedná o výjimečnou, sváteční událost, která však má důležité místo v každodenním životě vesničanů; dodává jim každoroční řád a rytmus, zahrnuje řadu příprav a konání, které vypovídají o hodnotách a prioritách vesničanů, jako například pohostinnost, zbožnost a způsob trávení volného času. Slava Petrovden má důležitý společenský rozměr: zpřítomňuje sociální síť vesničanů a utvrzuje kontakty s vnějším světem, vysídlenými rodáky a příbuznými, ale i známými a kamarády.

¹⁶ Rozhovor s D. D. (muž, 1978), 9. 7. 2012, Bitovo.

Kukjna slava sveti Nikola a sveti Gjorgija aneb svátek domácího patrona

Kukjna slava, svátek křesťanského světce jako patrona domu, který je společný pro širší příbuzenskou skupinu, je jedním z nejoblíbenějších svátků v Makedonii, a to nejen v rurálním, ale i v urbáním prostředí. Ve městech tvoří velkou část obyvatel přesídlenci z venkova, kteří si uchovávají povědomí o patronovi příbuzenské skupiny a na patrilineárním principu slaví svátek patrona manželovy rodiny. Víra v konkrétní domácí patrony je často regionálně podmíněná. Nejrozšířenějšími patrony jsou v Makedonii svatý Mikuláš (19. prosince), svatý archanděl Michael (21. listopadu), svatá Petka (27. října), svatý Jiří zimní (9. prosince) a někteří další světci.

Domácí slava na Balkáně bývá mnoha badateli vnímána jako nejdůležitější svátek v roce; z hlediska aktérů (Mitterauer 2012: 72). Často je nahlížena v kontextu balkánské komplexní rodiny jako základní typ rodové slavnosti na Balkáně. Je úzce propojena se strukturou příbuzenského systému, funguje jako jádro vědomí společného původu a patrilinearity, souvisí s kultem předků (Christov 2004: 18; Todorova 2010: 291–298; Kitevski 1996: 240). O původu domácí slavy existuje několik teorií, většina badatelů se však shoduje na tom, že je tento svátek předkřesťanského původu a pochází z tradic před slovanských obyvatel Balkánu; je považován za důležitý projev antického kultu předků. Ruský jazykovědec Afanasij Selištev viděl původ svátku ve vzájemném prolínání thráckých, řeckých a římských vlivů (Selištev 1929: 60), podle rakouského historika Karla Kaserera pochází tato tradice od Ilyrů, původních obyvatel středního Balkánu (Todorova 2010: 291). Kaserer vymezil několik aspektů balkánské domácí slavy: svátek se odehrává nejčastěji v zimním období; obsahuje symbolické elementy, obřadní předměty (chléb, víno, svíce, pšenice, obřadní pečivo – *kolač, pogača*); má svá regionální specifika – například na území Bulharska a v některých částech Makedonie se během svátku obětuje zvíře (krvavá oběť, *kurban*), zatímco na území Srbska a v některých částech Makedonie ne. Předpokládá se, že tento rituál zanikl vlivem přínější srbské církve (Todorova 2010: 293–294).

Tento svátek byl v jihoslovanském prostředí v 19. století zneužíván jako symbol národní svébytnosti. Od konce 19. století se vědci z politických důvodů snažili dokázat srbský či bulharský původ svátku slava v Makedonii (Christov 2001). Srbové v zajetí etnické teorie považovali *slavu* za srbský etnoidentifikační prvek; například v roce

1878 byla v bělehradském tisku *Srpske novine* publikována série studií pod společným názvem *Gde je slava, tu je Srbin*, která měla dokázat, že slovansky hovořící obyvatelé Makedonie jsou Srbové (Christov 2004: 36). Etnický a nacionalistický výklad prvků tradiční kultury je součástí diskurzu humanitních věd na Balkáně i dnes. Například v roce 2001 Marko Kitevski v knize věnované lidovým obyčejům v Makedonii napsal, že *služba* nebo *slava* je makedonský obyčej, který slavila a slaví každá rodina v takzvané etnické Makedonii (zahrnuje i oblasti v dnešním Řecku a Bulharsku) stejně (Kitevski 2001: 21). To je samozřejmě nesmysl, vzhledem k lokálnímu a regionálnímu charakteru lidové kultury. Tento svátek navíc není typický jen pro jižní Slovany, ale praktikují jej i jiné balkánské národy, například Albánci, Řekové či Aromuni (Todorova 2010: 294; Christov 2004: 36). To však neznamená, že na současném Balkáně nemá slava svůj význam v posilování etnické či národní identity, například v etnicky smíšených oblastech Bosny (viz např. Skenderija 2014: 134).

Vedle religiózního a příbuzenského kontextu spočívá současný význam slavy především ve společenské funkci. Slava může fungovat jako platforma, na jejímž základě se potvrzuje členství rodiny a jejich příslušníků v sociálních sítích, které si budují.¹⁷

Domácí slava je v současné Makedonii svátkem příbuzenské skupiny tradovaným po generace, případně se jedná o obyčej spojený s ochranou rodiny nebo jednotlivce. Druhá podoba slavy znamená v prvé řadě poděkování za zdraví nebo prosbu o něj, bez faktické návaznosti na původní příbuzenskou skupinu. Svého domácího patrona si nově volí především osoby, které prožily nehodu nebo se vyléčily z těžké nemoci.¹⁸

V Bitovu slaví každá domácnost svého patrona podle příslušnosti k příbuzenské skupině; Kalimanovci slaví svatého Jiřího zimního a všechna ostatní *maala* svatého Mikuláše. Svatému Mikuláši je zároveň zasvěcen kostel v obci. Podle ústního podání osídlil Bitovo jako první rod Ivanovců, jejichž slava byla právě svatý Mikuláš; je tedy pravděpodobné, že kostel zasvětili právě svému patronovi. V den patrona domácnosti, které slaví, *čekají hosty*; připravují pokrmy pro návštěvy a obětiny: doma pečený obřadní chléb (*pogača*), víno, vařenou pšenici,

¹⁷ Viz podkapitola Slava jako potlač, prostředek k budování a udržování společenské prestiže (Skenderija 2014: 131).

¹⁸ *Jako slavu jsme si vybrali svatého Archanděla Michaela, protože manžel prodělal těžkou chorobu ledvin a Arangjelovden je silná slava*. V. S. (1958), 21. 11. 2011, Skopje. Srov. Machová 2008.

olej, mouku, svíčky, kadidlo. Podle tradice lidé tyto předměty nosí do kostela, kde je nechají posvětit popem, a vykonávají s nimi určité rituální úkony. Důležitá je také návštěva hřbitova a uctění mrtvých jídlem podobně jako v jiné svátky. Slavení domácí slavy v Bitovu na prostranství před kostelem v době socialismu stručně popsal jeden z vesničanů.

„Když slavili slavu Kalimanovci, na svatého Jiří 8. prosince, přišli před kostel, donesli připravené jídlo a rozdávali ostatním, co slavíme svatého Mikuláše. Když se slavil Mikuláš, naše slava, připravily jídlo naše ženy a rozdávali Kalimanovcům. Před kostelem se dřív scházeli lidé, tancovalo se, hrálo tady pět dud.“¹⁹

Jako motivaci ke slavení slavy aktéři zdůrazňovali hodnoty zdraví a tradici; pro zachování správného řádu věcí a předcházení neštěstí je třeba se chovat způsobem, jakým se v těchto situacích chovali předkové. Neméně důležitým rozměrem svátku je posílení sociálních vztahů; slava se neslavila pouze v rodinném a příbuzenském kruhu, ale s hosty; se širším příbuzenstvem, sousedy, známými a přáteli. Fungoval zde princip reciprocity – návštěvu bylo zvykem oplácet v den, kdy měli svoji slavu hosté. Oproti minulé době je však v současnosti slava podobně jako jiné svátky privatizovaná; slaví se doma, v rodinném kruhu s přáteli a sousedy, ne na veřejném prostranství ve vesnici. Tato skutečnost byla podle mého názoru spíše než socialistickou politikou způsobena obrovským úbytkem obyvatelstva, ke kterému došlo v Bitovu z ekonomických důvodů v posledních padesáti letech. Vesničané opouštěli vesnici v horách a stěhovali se do makedonských měst a rovin, kde se s rozvíjejícím se průmyslem objevovaly nové pracovní příležitosti.

Závěr

Uvedené tři festivity přináší vhled do duchovní a sociální kultury obyvatel rurálního prostředí v Makedonii. Jsou spojeny s lokálním společenstvím, respektive společenstvím rodáků, a odrážejí náboženskou identitu jednotlivce. Dokládají přítomnost lidové víry v každodenním životě vesničanů, aktérský důraz na kontinuitu a význam festivit v utváření a zpřítomňování sociálních vztahů. Svátky Vodici a domácí slava úzce souvisí s příbuzenskou skupinou *maalo*.

Jedná se o složité rituální komplexy s řadou magických praktik, které jsou však v současné době vyprázdněné (nejsou primárně komunikací s vyš-

šími silami) a jako obyčejy jsou vykonávány na základě znalostí předávaných po generace, slovy informantů: „*Taková je tradice (Takov e adetot)*“. Aktéři kladou důraz na správné provádění všech úkonů kvůli zajištění zdraví rodiny (*za zdravje*) a řádného fungování celého společenství. Během těchto svátků vykonávají vesničané také rituály spojené s uctěním památky mrtvých předků.

V současné době nabývá na významu společenský a zábavní prvek svátků. Festivity zprostředkovávají vesničanům kontakt s vnějším světem prostřednictvím hostů, utvrzují skupinovou soudržnost a identitu (na úrovni *maalo*, lokální společenství, společenství vesničanů a rodáků), umožňují uvolnění a vytržení z všednodenní rutiny.

Kromě vesničanů jsou aktéry těchto svátků také vystěhovaní rodáci a jejich potomci. Svátky jsou jedny z nemnoha momentů v roce, kdy do vesnice přijíždějí. V druhé polovině 20. století postihlo některé rozsáhlé regiony v Makedonii masové vyhlidňování; vesničané se z ekonomických důvodů stěhovali do měst a do zahraničí (Německo, USA, Austrálie). Rurální a urbánní prostředí však dodnes vykazuje vysokou míru ekonomických a sociálních kontaktů. Ve městech je všeobecně rozšířená silná vazba na venkov, vesnici a region původu. Makedonci říkají, že „*každý má svoji vesnici*“ (*Sekoj ima selo.*), což znamená, že obyvatelé měst pocházejí z vesnice, kde i v současnosti mají příbuzné nebo domy, které pravidelně navštěvují. Ke „svému“ regionu, konkrétní vesnici a svému *maalu* vztahují svoji identitu, kterou projevují právě během festivit. ■

Seznam literatury

- Bočková, H.** (2010) Balkánská velkorodina. In H. Bočková, J. Langer *Obydli v Karpatech a přílehlých oblastech balkánských*. Ostrava: Šmíra-Print, s. 772–779.
- Burke, P.** (2005) *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha: Argo.
- Eliade, M.** (1993) *Mýtus o věčném návratu*. Praha: ISE.
- Eriksen, T. H.** (2008) *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Fatková, G.** (2014) Lévi-Straussův koncept společností založených na domech a jeho aplikace ve výzkumu společností v jihovýchodní Evropě. *Porta Balkanica*. Roč. VI, č. 2, s. 50–61.
- Giddens, A.** (2000) *Unikající svět*. Praha: Slon.
- Halík, T.** (2003) Globalizace a náboženství. In V. Mezřický (Ed.) *Globalizace*. Praha: Portál.

¹⁹ Rozhovor s G. S. (muž, 1937), 18. 1. 2013, Bitovo.

- Hobsbawm, E., Ranger, T.** (1983) *The Invention of Tradition*. New York: Cambridge University Press.
- Christov, P.** (2004) *Obštnosti i praznici*. Sofija: BAN.
- Christov, P.** (2002) *Za propagandnata upotreba na praznika („sršbskata“ slava i/ili „bšlgarskijat“ ššbor)*. [cit. 2014–10–8] Dostupný z: <http://liternet.bg/publish7/phristov/praznika.htm>
- Kafka, L.** (2007) Pouř. In S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.) *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha – Brno: Etnologický ústav AV ČR– Ústav evropské etnologie FF MU, s. 786–787.
- Karlová, J.** (2013) *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Kitevski, M.** (2013) *Makedonski praznici i praznični običaji*. Skopje: Kameleon.
- Kitevski, M.** (2001) *Makedonski praznici*. Skopje: Menora.
- Kitevski, M.** (1996) Makedonski praznični običaji. In K. Tomovski (Ed.) *Etnologija na Makedoncite*. Skopje: MANU.
- Lefebvre, H.** (1991) *Critique of Everyday Life: Introduction*. London: Verso.
- Luckmann, T.** (1967) *The invisible religion: The problem of religion in modern society*. New York, Macmillan.
- Mitterauer, M.** (2012) Family contexts. The Balkans in European comparison. In K. Kaser (Ed.) *Household and family in the Balkans*. Wien: Lit, s. 67–88.
- Obremski, J.** (2001) *Makedonski etnosociološki studii II*. Skopje: Matica makedonska.
- Sanders, I.** (1949) *Balkan Village*. Lexington: The University of Kentucky Press.
- Selište, A. M.** (1929) Semejna „služba“ (kurban) v Bšlgarija i Makedonija i sršbskata „slava“. *Makedonski pregled*. Roč. V, ř. 2, s. 33–77.
- Skenderija, I.** (2014) Srbská slava v Bosně a Hercegovině. In D. Bittnerová, M. Moravcová (Eds.) *Etnické komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny*. Praha: FHS UK.
- Taševa, M. a kol.** (1998) *Etničkrite grupi vo Makedonija. Sovremenni sostojbi*. Skopje: Filozofski fakultet.
- Todorova, M.** (2010): *Bšlgarija, Balkanite, svetät: idej, procesi, ššbitija*. Prosveta: Sofija.
- Tyllner, L.** (2011): Tradice. In J. Jančář et al. *Malý etnologický slovník*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, s. 98–99.
- Večerková, E.** (2007) Posvícení. In S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.) *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha – Brno: Etnologický ústav AV ČR – Ústav evropské etnologie FF MU, s. 781–783.

Archivní prameny

Archiv na Makedonija, Prilep. Fond 5.422.3. Sobranija na mesnite komiteti (partijni organizaciji) v selata na opština Makedonski Brod (1948–1952), fol. 614, 287, 291, 448.

Zdroje fotografií

Autorem všech fotografií je Barbora Machová

SUMMARY & KEYWORDS

Celebrations and Folk Religion in Macedonia

The text summarizes several findings from ethnographic field research in the region of Poreče in northwest Macedonia (FYROM) in the years 2011–2014. Three presented annual festivities (*Vodici*, *slava Petrovden*, *kukjna slava*) are treated within the research of everyday culture in rural areas in the Balkans. Within the scope of folk religion the contribution deals with contemporary meanings of the festivities, their social function as manifestation of individual and group identity (individual religious identity, kin group maalo identity, identity of community of villagers and compatriots).

► Macedonia, traditional culture, rural environment, everyday culture, folk religion, festivity

Text shrnuje několik poznatků z terénního výzkumu v regionu Poreče v severozápadní Makedonii (FYROM) v letech 2011–2014. Pojednává o současných slavnostech (*Vodici*, *slava Petrovden*, *kukjna slava*), které sleduje v rámci výzkumu každodennosti rurálního prostředí na Balkáně. V kontextu náboženství a lidové víry sleduje současný význam festivit s důrazem na jejich sociální funkci; jako projev individuální a skupinové identity (náboženská identita jednotlivce, identita příbuzenské skupiny *maalo*, sounáležitost společenství obyvatel vesnice a vysídlených rodáků).

► Makedonie, tradiční kultura, rurální prostředí, každodenní kultura, religiozita, lidová víra, festivity